

Inkluzivno obrazovanje u vreme krize: Studija slučaja obrazovnih iskustava učenika sa teškoćama u učenju tokom pandemije koronavirusa u Srbiji¹

Nevena Živković²

Medicinska škola Nadežda Petrović, Zemun

Nataša Simić. Inkluzivno obrazovanje u vreme krize: Studija slučaja obrazovnih iskustava učenika sa teškoćama u učenju tokom pandemije koronavirusa u Srbiji. Institut za psihologiju, Beograd 2024.

U kriznim vremenima, kao što je bila pandemija kovida 19, menjaju se načini uobičajenog funkcionisanja, pa je došlo i do izmene modaliteta funkcionisanja obrazovanja, što je bilo izazovno za sve učenike, a naročito za one iz osetljivih grupa.

Usled potrebe za dubljim razumevanjem iskustava školovanja na daljinu (učenika, njihovih roditelja/staratelja i nastavnika) tokom pandemije koronavirusa u Srbiji, tim istraživača Instituta za psihologiju Filozofskog fakuleta u Beogradu realizovao je istraživanje pod nazivom „Efekti pandemije kovid 19 na obrazovne procese i prakse u Republici Srbiji: Kvalitativna studija“. Deo podataka prikupljenih u ovoj studiji *dr Nataša Simić*, viša naučna saradnica na Institutu za psihologiju Filozofskog fakuleta u Beogradu, prikazala je u monografiji *Inkluzivno obrazovanje u vreme krize: Studija slučaja obrazovnih iskustava učenika sa teškoćama u učenju tokom pandemije koronavirusa u Srbiji*, objavljenoj 2024. godine u izdanju Instituta za psihologiju Filozofskog fakuleta u Beogradu. Zahvaljući svom višegodišnjem profesionalnom iskustvu u oblasti inkluzivnog i interkulturalnog obrazovanja, profesionalnog razvoja nastavnika, kao i evaluacije različitih obrazovnih programa i inicijativa,

1 Prikaz je sastavljen uz saglasnost autorke knjige, dr Nataše Simić.

2 Kontakt: nevena.zivkovic@medicinskazemun.edu.rs

autorka uspeva da sastavi štivo koje može biti korisno za sve zaposlene u školama, ali i za kreatore obrazovnih politika. Ona temu inkluzivnog obrazovanja u Srbiji u vreme krize izazvane pandemijom koronavirusa obrađuje kroz četiri poglavlja: (1) „Uvod“; (2) „Kriza obrazovanja izazvana pandemijom koronavirusa“; (3) „Prikaz empirijskog kvalitativnog istraživanja obrazovnih iskustava tokom pandemije učenika sa teškoćama u učenju“ i (4) „Zaključci i preporuke“.

U *prvom poglavlju* autorka daje osvrt na istorijski kontekst kriznih situacija u obrazovanju, te nas podseća da pandemija koronavirusa, koja je otpočela 2020. godine, nije bila jedinstven slučaj prekidanja uobičajenog načina življenja i obrazovanja, ali je za čovečanstvo predstavljala novo iskustvo krizne situacije, pošto je nastala u vreme negovanja vrednosti i prakse inkluzivnosti i digitalizacije. Autorka čitaocima podseća na postulate inkluzivnog obrazovanja, koji su u skladu sa Konvencijom o pravima deteta (1989) i Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom (2006), ali i na kontekst inkluzivnog obrazovanja u Srbiji koje je prosvetnom legislativom prepoznato od 2009. godine. Sledeće na šta se ukazuje u ovom delu monografije jeste podatak da se približno vremenski poklapaju početak razvijanja ideja i praksi inkluzivnog obrazovanja i mogućnost korišćenja savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) u obrazovanju, te su nam veoma koncizno data objašnjenja pojmova *digitalno učenje*, *e-učenje* i *učenje na daljinu*. Ovde se kritički sagledava izostanak recenzije novih tehnologija pre njihovog uvođenja u obrazovanje, te da većina alata (koji su uglavnom na engleskom jeziku) nije dostupna svima (naročito ne deci iz najsiromašnijih slojeva stanovništva). Stoga postoje velike varijacije između zemalja, ali i između škola u jednoj zemlji. Posebno se razmatra značaj škola u vremenima krize – transformišu se iz mesta za učenje u mesta upravljanja krizama u zajednici. Ukazuje se na važnost istovremenog istraživanja koncepta vulnerabilnosti (u cilju razumevanja načina na koje globalne krize pojačavaju nejednakosti u obrazovanju) i rezilijentnosti ustanova i čitavih obrazovnih sistema (u cilju sagledavanja sposobnosti pojedinca, organizacija i sistema da upravljaju pretnjama i rizicima nastalim u kriznim situacijama). S tim u vezi, autorka zaključuje da, ne samo zbog pandemije već i zbog drugih kriznih situacija, danas više nije dovoljno govoriti samo od digitalnom inkluzivnom obrazovanju, već i o rezilijentnom digitalnom inkluzivnom obrazovanju.

Nakon uvodnih razmatranja, u *drugom poglavlju* autorka objašnjava kako je koronavirus izazvao planetarnu krizu koja je bila lakmus papir za proveru rezilijentnosti obrazovnih sistema i prikazuje niz međunarodnih i nacionalnih studija o iskustvima školovanja na daljinu i efektima takvog obrazovanja objavljenih u periodu 2020–2023. godine. Kada su u pitanju međunarodne studije, za potrebe ove monografije pregledano je deset knjiga i 424 naučna članka iz različitih krajeva sveta. Pregled stanja obrazovanja u Srbiji to-

kom različitih faza pandemije sačinjen je na osnovu analize 14 velikih studija (sprovedenih od strane relevantnih državnih institucija, udruženja i međunarodnih organizacija) i više od 30 naučnih istraživanja sprovedenih u Srbiji.

Uzevši u obzir svu decu, i decu sa teškoćama u učenju specifično, autorka je pregled međunarodnih i nacionalnih publikacija organizovala ukrštajući sledeće teme: 1) faktori rizika za učenje i razvoj učenika, 2) protektivni faktori za učenje i razvoj učenika i 3) efekti obrazovanja tokom pandemije na učenike. Kao osnovni faktori rizika, globalno, a i u Srbiji, prepoznati su: nedovoljna digitalizacija i nedovoljno razvijene digitalne kompetencije kod nastavnika, učenika i roditelja; izostanak postojanja plana za reagovanje u kriznim situacijama, kao i sistema za upravljanje učenjem (LMS); loše organizovani časovi i mali broj sinhronih časova; izostanak jasnih instrukcija i davanja povratnih informacija, te izostanak podrške roditelja. Nastavnici, učenici i roditelji osećali su se iscrpljenije i umornije nego inače, a uprkos dodatnom naporu došlo je do gubitka znanja, posebno među mlađim učenicima (izuzetak su zemlje gde je zatvaranje škola kraće trajalo i koje imaju razvijenu digitalizaciju u obrazovanju). U istraživanjima u Srbiji istaklo se da su nastavnici imali previsoke zahteve, dok su za učenike sa teškoćama u učenju posebni faktori rizika bili izostanak komunikacije sa nastavnicima i izostanak vršnjačke podrške. Globalno, sve navedeno rezultiralo je padom motivacije i angažovanja, povećanjem stope anksioznosti i depresivnosti i osećajem usamljenosti kod učenika sa teškoćama u učenju. Kada su u pitanju protektivni faktori i primeri dobre prakse, ističu se: ažurnost obrazovnih sistema da obezbedi internet, uređaje, te dodatne materijale za decu iz osetljivih kategorija; saradnja obrazovnih sistema sa privatnim sektorom i organizacijama civilnog društva; kombinovanje sinhrono i asinhrono nastave i dr. Za decu sa teškoćama u učenju kao posebno važno pokazalo se korišćenje jednoobraznih formata časova i zadataka, saradnja škole i roditelja, obezbeđivanje psihosocijalne podrške detetu i porodici, te pojačana svest o prioritizovanju učenika iz osetljivih grupa.

U *trećem poglavlju* autorka nam daje prikaz empirijskog kvalitativnog istraživanja obrazovnih iskustava tokom pandemije učenika sa teškoćama u učenju, koje je sprovedeno u Srbiji. Istraživanje „Efekti pandemije kovid a19 na obrazovne procese i prakse u Republici Srbiji: Kvalitativna studija“, realizovano je u periodu februar–jun 2022. godine u 20 osnovnih i 17 srednjih škola (osam gimnazija i devet srednjih stručnih škola) u regionima Beograd, Vojvodina, Šumadija, Zapadna, Južna i Istočna Srbija. Za potrebe ove monografije autorka se usredsredila na nalaze dobijene od učenika sa teškoćama u učenju, njihovih roditelja i nastavnika. Radi se o ukupno 82 učesnika – 29 učenika (uzrasta od 10 do 17 godina; 15 ženskog i 14 muškog pola), 27 roditelja i 26 zaposlenih u školi, odnosno 25 kompletnih trijada. Trijade potiču iz 25 škola. Podaci su prikupljeni putem intervjua, analizirani su putem kvalitativne analize sadrža-

ja. Rezultati istraživanja prikazani su u tri segmeta: *faktori rizika*, *protektivni faktori* i *efekti obrazovanja na daljinu na učenike sa teškoćama u učenju*. Faktori rizika u prikazanoj studiji ukazuju nam na to da se najveći broj njih nalazi na nivou škole i nastavnika, a to su: primena nedovoljno prilagođenih i stimulativnih nastavnih metoda za sve učenike; izostanak individualizacije na redovnim časovima i organizovanje dodatne podrške za učenike sa teškoćama u učenju mimo redovne nastave; smanjivanje kriterijuma usled neadekvatnog praćenja napretka učenja učenika; haotičan raspored časova, te neusklađenost rada nastavnika; odsustvo komunikacije između škole i roditelja i izostanak psihološke podrške roditeljima i deci. Faktori rizika na nivou porodice, posebno nedovoljno razvijene kompetencije za pomoć u učenju, nisu se pokazali značajnim kod srednjoškolske populacije. Kada su u pitanju protektivni faktori, rezultati istraživanja podeljeni su na školske (nivo škole kao zajednice i nivo nastavnika), porodične i vršnjačke. Na nivou škole, najčešće pominjani faktori su individualizacija i organizovanje dodatne obrazovne podrške u redovnoj nastavi i mimo nje (ovo se kao posebno važno identifikuje u seoskim sredinama). U osnovnoj školi ističu se stalna, blagovremena i konstruktivna saradnja roditelja i škole. Nastavnicima je značila međusobna podrška zaposlenih u školi u cilju što bolje organizacije u novonastaloj kriznoj situaciji. Na nivou porodice, mnogo češće se pominjala pomoć roditelja, braće i sestara, baka i deka, nego plaćena pomoć profesionalaca. Govoreći o efektima pandemije izazvane koronavirusom, autorka ističe da je ona dovela do velikog gubitka znanja kod učenika sa teškoćama u razvoju. Ovome su posebno doprinele nepodsticajne nastavne metode na redovnoj nastavi, izostanak organizovane dodatne podrške za učenike sa teškoćama u učenju mimo redovne nastave, otežano praćenje napretka učenja i izostanak individualizacije. Sve navedeno, bilo je izraženije u periodu onlajn-nastave u odnosu na period kombinovane nastave. Napredovanju učenika sa teškoćama u učenju tokom pandemije najviše su doprineli dodatno angažovanje roditelja, individualizacija, adekvatna komunikacija sa školom, te sinhrona nastava. Školovanje tokom pandemije odrazilo se negativno na motivaciju učenika, na radne navike, raspoloženje i dobrobiti, dok su efekti po strategije učenja i samoregulaciju bili donekle i pozitivni. Autorka dalje zaključuje da su efekti pandemije na odnose u porodici bili uglavnom pozitivni, te da mnoga deca sa teškoćama u učenju za veliki broj obrazovnih i socioemocionalnih ishoda nisu iskusila ni pozitivne ni negativne promene, što implicira da globalna kriza izazavana pandemijom nije bila nužno nepovoljna za učenje i razvoj svih učenika.

U *četvrtom poglavlju* na osnovu obavljenog kvalitativnog istraživanja sa decom sa teškoćama u učenju, njihovim roditeljima i nastavnicima, ali i preporuka identifikovanih u ranijim nacionalnim i međunarodnim studijama, autorka iznosi zaključke i nudi preporuke za unapređenje rezilijentnosti i održivosti sistema obrazovanja u Srbiji, tako da ono suštinski može obezbediti jednake šanse za ostvarenje potencijala sve dece. Dr Simić daje tri grupe

preporuka po nivoima sistema za podršku jačanju rezilijentnosti, i to za: 1) nastavnike i nastavu; 2) školu i lokalnu zajednicu i 3) obrazovni sistem. Sve navedene preporuke jasno su definisane, koncizno i razumljivo objašnjene i u praksi uz malo dobre volje, relativno lako primenljive.

Najзад, istakli bismo značaj i vrednost stila pisanja ove monografije, te da je autorka dr Nataša Simić, uz temeljnu i veoma kompleksnu naučnu analizu, uspela da omogući relativno laku čitljivost i razumljivost različitim značajnim grupama i široj javnosti. Ovom monografijom autorka je donela dragoceno štivo za naučnu zajednicu, kreatore obrazovnih politika i praktičare (nastavnike i stručne saradnike), te se nadamo da će se, na osnovu datih preporuka, u skorijoj budućnosti iznedriti suštinske promene i da će sva deca u Srbiji (zaista) imati jednake šanse za ostvarenje vlastitih potencijala.

DATUM SLANJA: 2024/10/28

DATUM PRIHVATANJA: 2025/05/11